

RUSYA İLE ÇİN ARASINDAKİ DİŐ TİCARETİN SEKTÖREL ANALİZİ

Dr. Güçgeldi BASHIMOV¹

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYDIN²

ÖZET

Son 20 yılda Rusya ile Çin arasındaki ticari ilişkiler önemli düzeyde gelişme göstermiş ve toplam ticaret hacmi 2018 yılında 108 milyar dolara ulaşmıştır. 2018 yılında Rusya'nın Çin'e yönelik ihracatı bir önceki yıla göre %51 oranında artarken, ithalatı %8,3 oranında artış göstermiştir. Rusya daha çok hammadde ihraç ederken, Çin ise işlenmiş mallar ihraç etmektedir. Bugün Çin Rusya'nın en büyük ticaret ortağıdır. Bu çalışmada Rusya'nın Çin ile dış ticaretinin yapısı ve rekabet gücü incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak Gini-Hirschman indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ile Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. 1998-2018 dönemi için zaman serisi verileri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 1998-2018 yılları arasında Rusya'nın ürün bazında yoğunlaşma derecesinin arttığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre Rusya Çin karşısında daha çok hammadde yoğun mal gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ayrıca, iki ülke arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyinin genel olarak düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomik İlişkiler, Rusya, Sektörel Analiz

THE SECTORAL ANALYSIS OF FOREIGN TRADE BETWEEN RUSSIA AND CHINA

ABSTRACT

Trade relations between Russia and China have steadily developed over the last 20 years and the total trade volume reached \$108 billion in 2018. However, in 2018, Russia's exports to China increased by 51% while imports reached by 8.3% comparing to last year. While Russia exports mainly raw materials, China supplies manufactured goods. Today, China is Russia's biggest trading partner. In this study, Russia's foreign trade structure and the competitiveness against the China is analyzed. In study, Gini-Hirschman index, Revealed Comparative Advantage index and Grubel-Lloyd index are used. Time series data from 1998 to 2018 have been used. According to the analysis that Russia's product concentration has increased during the period of 1998-2018. The study shows that Russia has a comparative advantage in the raw material intensive goods against China. Also, it was found that the level of intra-industry trade is generally low.

Keywords: Foreign Trade, Economic Relations, Russia, Sectoral Analysis

¹ guyc55@gmail.com

² Akdeniz Üniversitesi Finike Meslek Yüksekokulu, ahmetaydin-07@hotmail.com

GİRİŞ

Rusya ile Çin, Asya kıtasında etkin bölgesel aktörlerdendir. Rusya ve Çin, geniş topraklara sahip oldukları ve 4500 km'lik bir sınır paylaştıkları için bölgelerarası ekonomik ve ticari ilişkileri mevcuttur. İki ülke arasında ticari ilişkilerin önem kazanması 1950'li yıllarına dayanmaktadır. O dönemlerde SSCB, Çin'in ekonomik ve teknik alt yapısının oluşmasında önemli katkı sağlamıştır. İlerleyen dönemlerde Rusya-Çin ilişkilerinde zaman zaman bazı sorunlar yaşanmış olsa da iki ülke arasındaki ticari ilişkiler devam etmiştir (Güneş, 2015: 840). 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, Çin ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeyi öngören politikalar izlemeye devam etmiştir. 2000'li yıllardan itibaren Rusya ile Çin arasındaki ticari ilişkilerde ciddi bir canlanma yaşanmıştır. Özellikle savunma sanayii, imalat sanayii ve enerji sektöründeki ticari ilişkilerde hızlı bir artış görülmüş ve ikili ticaret hacmi ciddi bir oranda artış göstermiştir. Rusya ve Çin arasındaki toplam ticaret hacmi 2000 yılında 38 milyar dolar iken, 2018 yılında 108 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı verilerine göre Rusya toplam ihracatının %12'sini Çin'e gerçekleştirmiştir (<http://comtrade.un.org>).

Bu çalışmada Rusya ile Çin arasındaki ticaretin sektörel düzeydeki analizi yapılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada son 20 yıllık veriler ele alınarak Rusya ile Çin arasındaki dış ticaretin gelişim seyri, Rusya'nın Çin pazarında hangi mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu veya karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybettiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Mevcut durumda Rusya ile Çin arasındaki ticaretin mal grupları bazında analizine ilişkin çalışmaların yetersiz olması nedeni ile bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Rusya ile Çin arasındaki ticaretin yapısını inceleyen bu çalışmanın amaçlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- İki ülke arasında gerçekleşen ticaretin yıllar itibariyle gelişim seyrini ortaya koymak,
- Dış ticarete yoğunlaşma düzeyini tespit etmek,
- Rusya'nın Çin pazarındaki ürün bazında karşılaştırmalı üstünlüğünü belirlemek,
- Rusya-Çin dış ticaret yapısında endüstri-içi ticaretin payını belirlemek.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ekonomik küreselleşme süreçleri sonucunda ülkeler arasındaki ticari ilişkiler son dönemlerde ivme kazanmıştır. Ülkelerin ikili ticaretini inceleyen çalışmalardan bazılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Eliasson (2008). 1997-2003 yılları arasında İsviçre ile Rusya arasında gerçekleşen ikili ticaret endüstri-içi ticaret ekseninde incelenmiştir. Araştırmada taşıtlar, hububat, orman ürünleri, optik aletler ve mücevher mal gruplarının endüstri-içi ticaret seviyesi ölçülmüştür. Grubel-Lloyd indeksi kullanılarak yapılan analiz sonucunda ele alınan ürünlerde endüstriler-arası ticaretin hâkim olduğu, ancak geçen süreçte EİT oranının giderek yükseldiği tespit edilmiştir.

Benavides (2011). ABD'nin seçilmiş ülkeler ile olan ticareti endüstri-içi ticaret yaklaşımı ile ele alınmıştır. 2008 yılını kapsayan çalışmada 262 ürün için standart Grubel-Lloyd indeksi kullanılarak endüstri-içi ticaret (EİT) değerleri hesaplanmıştır. Sonuç olarak, ABD'nin gelişmiş sanayi ülkeleri ile endüstri-içi ticaretinin yüksek olduğu, gelişmekte olan ülkeler ile ise düşük olduğu saptanmıştır.

Yuan (2012). İsviçre ile orta gelirli ülkeler arasındaki makine sektörünün ticaret yapısı analiz edilmiştir. Çalışmada Grubel-Lloyd indeksi ile birlikte Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda İsviçre, Çin, Malezya, Meksika ve Tayland'ın makine sektöründe rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Grubel-Lloyd indeksine göre yapılan ölçüm sonrası İsviçre'nin ticaret ortaklarıyla arasında gerçekleşen ticaret şeklinin dikey endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Kalaycı (2013). Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticareti Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Grubel-Lloyd ve İhracat Benzerlik indeksleri kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler arasında makineler ve taşıt araçları, canlı hayvanlar, gıda maddeleri ve çeşitli mamul eşyalar yer almaktadır. Ayrıca, iki ülke arasındaki ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği ve ülkelerin ihraç ettikleri mallar yönünden benzerliğinin oldukça düşük seviyede olduğu saptanmıştır.

Anas (2017). Pakistan ile Rusya'nın dış ticaret yapısını incelemiştir. Çalışmada Ticaret Yoğunlaşma indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Ticaret Tamamlayıcılık indeksi kullanılmıştır. Hesaplamalar sonucu Pakistan'ın en fazla pamuk, tekstil ve hazır giyim eşyaları, meyve ve sebzelerde üstünlük sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Bashimov (2018). Türkiye ile İran arasındaki ticareti 2000-2015 dönemi verileri ile sektörel yoğunlaşma, endüstri içi ticaret ve karşılaştırmalı üstünlükleri ele alarak araştırmıştır. Bu amaçla Gini-Hirschman, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Grubel-Lloyd indekslerini kullanmıştır. Çalışma ile Türkiye-İran dış ticaretinde endüstri içi ticaret düzeyinin azaldığı ve Türkiye'nin İran'a gerçekleştirdiği ihracatta sektörel yoğunlaşma düzeyinin düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan Balassa'nın AKÜ indeksine göre Türkiye "mineral yakıtlar ve mineral yalar" ve "deriler, köseleler ve postlar" ürün gruplarında dezavantajlı, "bitkisel ürünler", "cam ve cam eşyalar", "tekstil ürünleri" gibi emek yoğun ürünlerde avantajlı bir konumda olduğu ortaya koyulmuştur.

Sawhney ve Kiran (2019). BRICS ülkelerinin kendi aralarındaki ticari ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmada 2006-2015 dönemine ait söz konusu ülkelerin ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Verilerin analizinde İhracat Yoğunlaşma indeksi ile İthalat Yoğunlaşma indeksi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre Rusya'nın Çin ve Brezilya ile ticari ilişkisinin yoğun olduğu tespit edilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma makro düzeydeki ikincil verilere dayanmaktadır. Çalışmanın ana materyalini Birleşmiş Milletlerin Comtrade veri tabanından elde edilen ihracat ve ithalat verileri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra konu ile ilgili yayınlanmış yerli ve yabancı derleme, inceleme, rapor ve istatistiklerden de yararlanılmıştır. Çalışma 1998-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu çalışmada Rusya-Çin dış ticaret verileri Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması Versiyon-3 (SITC Rev.3) ve tek haneli mal sınıflaması baz alınarak incelenmiştir. SITC Rev.3 tek haneli sınıflandırma listesinde yer alan mal gruplarına ait başlıklar Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: SITC Rev.3’e Göre Ürün Grubu Sınıflandırma Listesi

Fasıl Kodu	Fasıl Adı
0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri
1	İçki ve tütün
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar
7	Makineler ve taşıt araçları
8	Çeşitli mamul eşya
9	SITC’de sınıflandırılmamış eşyalar

Kaynak: Comtrade veri tabanı

Bu çalışmada öncelikli olarak Rusya ile Çin arasındaki dış ticaretin sektörel yoğunlaşma derecesi ölçülmüştür. Yoğunlaşma düzeyinin hesaplanmasında Gini-Hirschman indeksinden yararlanılmıştır. Gini-Hirschman indeksi uygulamalı çalışmalarda en sık kullanılan ölçütlerden biridir (Kösekahyaoğlu, 2007: 18). Gini-Hirschman yoğunlaşma indeksi aşağıda gösterilmektedir.

$$GH = \left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right)^2 \right]^{1/2} * 100 \quad (1)$$

Eşitlik 1’de X_{ij} i ülkesinin j sektöründeki ihracatını, X_{it} ise i ülkesinin toplam ihracatını göstermektedir (Salim ve Ojha, 2004: 23). GH yoğunlaşma indeksi 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Buna göre, ülkenin ihraç ettiği mal sayısı ne kadar fazla ise ve ihracat bu mallar arasında ne kadar dengeli dağılıyorsa indeks sifıra yaklaşmaktadır. Bir diğer deyişle, indeks değerinin küçük olması, dış ticarete sektör çeşitliliğinin yüksek olduğunu, indeks değerinin büyük olması ise çeşitliliğin azalıp yoğunlaşmanın arttığını gösterir (Anonim, 2012: 6).

Rusya’nın Çin karşısındaki rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılarak analiz edilmiştir. AKÜ indeksi, sektörel düzeyde rekabet gücünün ölçümünde daha elverişli bir yöntem olmasından dolayı birçok çalışmalarda tercih edilmektedir. Balassa tarafından karşılaştırmalı üstünlüğün hesaplanması için ortaya konulan AKÜ indeksi, bir ülkenin güçlü veya zayıf sektörlerini belirlemek için kullanılmaktadır (Kösekahyaoğlu ve Özdamar, 2009: 21; Eşiyok, 2014: 104).

Balassa'nın ortaya koyduğu AKÜ indeksinin “Görelî İhracat-İthalat Oranları Ölçütü” şeklinde yazılması mümkündür. Bu indeks şu şekilde hesaplanmaktadır (Utkulu ve Seymen, 2004; Çoban ve Kök, 2005: 8):

$$AKÜ_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right) / \left(\frac{M_{ij}}{M_{it}} \right) \quad (2)$$

Eşitlik 2’de AKÜ_{ij}, *i* ülkesinin *j* mal grubundaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısını; X_{ij} *i* ülkesinin *j* mal grubundaki ihracatını; X_{it} *i* ülkesinin toplam ihracatını; M_{ij} *i* ülkesinin *j* mal grubundaki ithalatını; M_{it} ise *i* ülkesinin toplam ithalatını göstermektedir. AKÜ_{ij}>1 ise Rusya’nın *j* sektörünün rakip ülkeye göre ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu, AKÜ_{ij}<1 ise Rusya’nın *j* sektörünün rakip ülkeye göre ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını göstermektedir (Çoban ve Kök, 2005: 8).

Rusya ile Çin arasındaki endüstri-içi ticaretin boyutunu ölçmek amacıyla, aşağıda verilen Grubel-Lloyd (GL) indeksi kullanılmıştır (Leitão ve Faustino, 2008: 52; Brühlhart, 2009: 402):

$$EIT_i = \frac{(X_i+M_i)-|X_i-M_i|}{(X_i+M_i)} = 1 - \frac{|X_i-M_i|}{(X_i+M_i)} \quad (3)$$

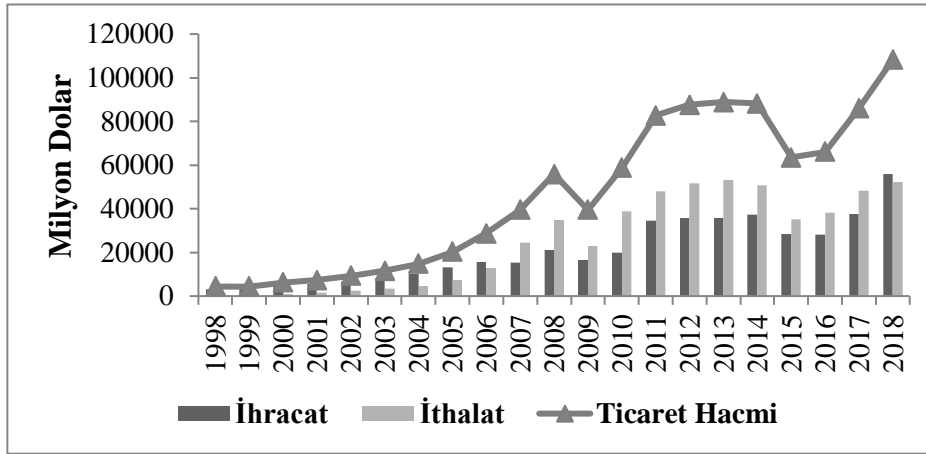
Eşitlik 3’de EIT_i *i* sektörünün endüstri-içi ticaret düzeyini, X_i ve M_i *i* sektörünün ihracatını ve ithalatını ifade etmektedir. EIT indeksi aynı endüstrideki çift yönlü ticareti göstermekte ve 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. İndeks değerinin 1’e yaklaşması endüstri-içi ticarete işaret ederken, 0’a yaklaşması ise endüstriler-arası ticarete işaret etmektedir. Yani indeks değeri 0,50 ile 1 arasında ise endüstri-içi ticaret, 0 ile 0,50 arasında ise endüstriler-arası ticaret söz konusu olmaktadır. Yüksek EIT değeri ekonomik entegrasyon seviyesinin yüksek olduğuna işaret etmektedir (Leitão ve Faustino, 2008: 52; Sattayanuwat, 2014: 44).

3. RUSYA-ÇİN DIŞ TİCARETİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

SSCB’nin dağılması ile birlikte Rusya dış ticarete liberalleşme sürecine girmiştir. Rusya bu süreçte ihracata yönelik sanayileşme politikası izleyerek dünya ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmiş ve dış ticaret hacmini arttırmıştır. 1990’ların ekonomik kaosunu geride bırakan Rusya günümüzde dünyanın 11. en büyük ekonomisi haline gelmiştir. Rusya’nın ekonomik büyümesi enerji ve hammadde ihracatı ile desteklenmektedir. Diğer taraftan Çin dünyanın en büyük 2. ekonomisidir. Çin ucuz tüketim mallarının üretim merkezi haline gelmiş ve ekonomik etkisi dünya genelinde giderek artmıştır (Unnikrishnan ve Purushothaman, 2015: 21). Günümüzde Çin Rusya’nın en büyük ticaret ortağı ve iki yönlü ticaret 2000 yılından bu yana çok büyük bir artış göstermiştir. Şöyle ki 2000 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 6 milyar dolar iken, 2010 yılında 58 milyar dolara ve 2018 yılında ise 108 milyar dolara ulaşmıştır (<http://comtrade.un.org>).

Şekil 1’de 1998-2018 dönemine ilişkin Rusya-Çin arasındaki dış ticaretin gelişimi görülmektedir. Rusya’nın Çin’e yapmış olduğu toplam ihracat 2000’li yıllarda 5 milyar dolar seviyesinde iken, 2008 yılında 21 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sonucu ihracat 2009 yılında bir önceki yıla göre %23 oranında azalarak 16 milyar dolara gerilemiştir. İlerleyen yıllarda dünya ekonomisinde görülen iyileşme sonucu ihracat tekrar yükselmiş ve 2010 yılında 19 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 2014 yılından itibaren uluslararası ticaret de görülen belirsizlik, küresel ölçekte petrol fiyatlarında meydana gelen düşüş, Rusya ve Çin ekonomilerinin zayıf bir büyüme trendi göstermesi sonucu Rusya’nın Çin’e olan ihracatı azalmıştır (Grigorenko ve ark., 2016: 257; Simola, 2016: 10). Bunun sonucunda ihracat 2015 yılında 28 milyar dolar seviyesine gerilemiş, ilerleyen yıllarda ise tekrar artarak 2018 yılında 56 milyar dolara ulaşmıştır. Geçen süreçte Rusya’nın Çin’den yapmış olduğu toplam ithalat bir milyar dolar seviyesinden 52 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 1998-2018 döneminde iki ülke arasındaki ticaret hacmi 4 milyardan 108 milyar dolara ulaşmıştır. Bu da iki ülke arasında gerçekleşen ticari ilişkilerin son 20 yılda önemli düzeyde arttığını göstermektedir.

Şekil 1: Yıllara Göre Rusya-Çin Dış Ticaretinin Gelişimi

Tablo 2’de Rusya-Çin arasındaki dış ticaretin sektörel dağılımına yer verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde 1998 yılında Rusya altı mal grubunda ticaret fazlası vermişken, üç mal grubunda ise ticaret açığı vermiştir. 2018 yılında ise Rusya beş mal grubunda ticaret fazlası vermişken, beş mal grubunda ticaret açığı vermiştir. Özellikle akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler (SITC-2), mineral yakıtlar (SITC-3) ve SITC’de sınıflandırılmamış eşyalarda (SITC-9) önemli düzeyde ticaret fazlası söz konusudur. Buna karşın başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda (SITC-6), makineler ve taşıt araçları (SITC-7) ve çeşitli mamul eşya (SITC-8) mal gruplarında ise önemli düzeyde ticaret açığı söz konusudur. Geçen 20 yıllık süreçte Rusya’nın Çin’e yönelik ihracat yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. 2000’li yıllarda Rusya’nın Çin’e olan ihracatı ana metal, kimya sanayi ürünleri ve işlenmemiş ağaç ürünleri sanayiinde yoğunlaşmışken, son dönemlerde ana metal ve işlenmemiş ağaç ürünleri ihracatı azalmıştır.

Buna karşın, petrol ve doğal gazın ihracattaki payı sürekli artmıştır. Bugün Rusya'nın Çin'e olan ihracatının %73'ünü petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Rusya'nın Çin'e olan ihracatının halen hammadde ve ara mallarında yoğunlaştığı söylenebilir.

Geçen süreçte ithalatın yapısında da önemli değişimler yaşanmıştır. 2000'li yıllarda Rusya'nın Çin'den yapmış olduğu ithalatın önemli bir kısmını tarım ürünleri ve gıda maddeleri, elektrik malzemeleri, ayakkabı, tekstil ve hazır giyim eşyaları oluşturmaktaydı. Ancak, son 10 yıllık dönemde Rusya'nın Çin'den yaptığı ithalatı daha çok makineler ve taşıt araçları, elektrik malzemelerinde yoğunlaşmıştır. Günümüzde Rusya'nın Çin'den yapmış olduğu toplam ithalatının yarısından fazlasını makineler ve taşıt araçları, elektrik malzemeleri ve ekipmanları oluşturmaktadır. Buna ek olarak, tekstil ürünleri, kimya sanayi ve çeşitli mamul eşya ithalatta en önemli kalemleri oluşturmaktadır. Günümüzde enerji sektörü ve savunma sanayi Rusya ve Çin arasındaki stratejik işbirliğin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bugün Çin ithal ettiği petrol ve doğal gazın %9,4'ünü Rusya'dan karşılamaktadır. Ancak Çin önümüzdeki yıllarda Rusya ile olan ticari ilişkilerini geliştirerek bu miktarı %20'ye çıkarmayı amaçlamaktadır (Simola, 2016: 11; Karitskaya ve ark., 2017: 25).

Tablo 2: Sektörel Düzeyde Rusya-Çin Dış Ticareti (Milyon dolar)

Mal Grubu	1998			2018		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
SITC-0	46	304	-258	1.760	1.729	31
SITC-1	0	43	-43	41	55	-14
SITC-2	385	30	355	6.552	307	6.245
SITC-3	134	70	64	41.226	133	41.093
SITC-4	0	0	0	367	7	360
SITC-5	637	107	530	1.260	3.826	-2.566
SITC-6	892	209	683	1.692	7.180	-5.488
SITC-7	619	144	475	1.780	28.784	-27.004
SITC-8	241	252	-11	238	10.194	-9.956
SITC-9	245	0	245	1.099	2	1.097

Kaynak: Comtrade veri tabanı

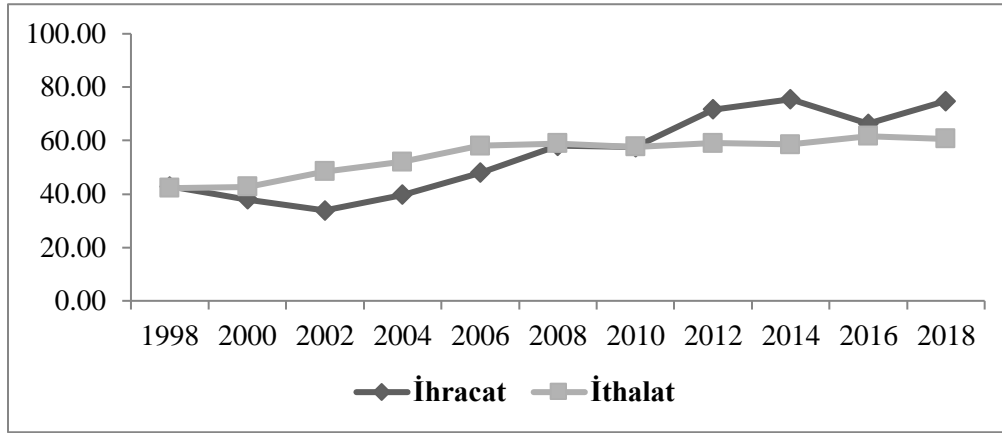
4. BULGULAR

Bu bölümde Rusya ile Çin arasındaki dış ticaretin sektörel yapısı çeşitli indeksler yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz aşamasında Gini-Hirschman indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Öncelikle dış ticaretin ürün açısından yoğunlaşma değerleri hesaplanmıştır. Yoğunlaşma değerleri dış ticarete sektörel düzeyde çeşitlenme olup olmadığının ortaya koyulması bakımından dış ticaret analizlerinde önemli bir göstergedir. Yoğunlaşma değerlerinin hesaplanmasında Gini-Hirschman indeksi kullanılmıştır. Şekil 2'de Rusya-Çin arasında gerçekleşen ihracat ve ithalata dair Gini-Hirschman indeks değerleri sunulmuştur. Hesaplanan Gini-Hirschman indeks değerleri incelendiğinde Rusya'nın Çin'e yapmış olduğu ihracatında ürün yoğunlaşmasının yıllar itibarıyla giderek artış gösterdiği görülmektedir.

1998 yılında %42,76 olan indeks değeri, 2010 yılında %57,60'a ve 2018 yılında ise %74,78'e ulaşmıştır. İthalatta ürün yoğunlaşma değerlerine bakıldığında 1998 yılında %42,19 olan indeks değeri 2018 yılında %60,61'e yükselmiştir.

Geçen süreçte Rusya'nın hem ihracatında hem de ithalatında ürün yoğunlaşmasının azalmadığı aksine arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Rusya'nın Çin ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaretinin nispi anlamda belli ürünlere bağlı olduğunu göstermektedir. Nitekim günümüzde Rusya'nın Çin'e olan ihracatının yaklaşık 3/4'ünü petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Son yıllarda küresel ölçekte petrol fiyatlarındaki düşüş Rusya'nın ihracat gelirlerinde de düşüşe neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya'nın Çin'e yönelik ihracatta ürün bazında çeşitlendirmeye gitmesi hayati önem arz etmektedir.

Şekil 2: Rusya'nın Çin ile Dış Ticaretinin Gini-Hirschman İndeks Değerleri

Rusya'nın Çin pazarındaki rekabet gücünü değerlendirmek için ihracat ve ithalat verileri kullanılarak AKÜ değerleri hesaplanmıştır. Tablo 3'deki veriler incelendiğinde 1998 yılında canlı hayvan ve gıda maddeleri (SITC-0) mal grubuna ait AKÜ değeri 0,06 iken yıllar itibariyle yavaş yavaş arttığı ve 2010 yılında 1,53'e yükseldiği görülmektedir. İzleyen yıllarda Rusya söz konusu mal grubunda dezavantajlı konuma düşerken, 2016 yılında avantajlı konuma geçmiştir. Ancak 2018 yılında tekrar dezavantajlı durum söz konusudur.

İçki ve tütün (SITC-1) mal grubuna ait AKÜ değerleri 1'den küçük olduğu için Rusya'nın söz konusu mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı görülmektedir. Aksine Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler (SITC-2) mal grubunun AKÜ değerleri tüm dönem boyunca 1'den büyük olduğu için Rusya'nın bu mal grubunda karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde Rusya'nın rekabet gücüne sahip olduğu mal grupları arasında en yüksek AKÜ değerinin Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve alkali ürünler (SITC-3) mal grubuna ait olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Çin pazarında ilgili mal grubuna ilişkin en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

AKÜ değeri 1998 yılında 0,69 iken, 2014 yılında en yüksek değer olan 1.934,74'e ulaşmıştır. 2015 yılından itibaren AKÜ değerinin giderek düşmesine rağmen Rusya'nın söz konusu mal grubunda avantajlı konumunu koruduğu söylenebilir.

Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar (SITC-4) mal grubunun AKÜ indeks değerleri incelendiğinde 1998-2012 yılları arasında dezavantajlılık durumu söz konusu iken, 2013 yılından itibaren rekabet üstünlüğünün olduğu görülmektedir. AKÜ indeks değeri 2013 yılında 3,09 iken, 2016 yılında en yüksek değeri olan 52,82'ye ulaşmış ve ardından 2018 yılında 48,58 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3 incelendiğinde dikkat çeken bir husus da Rusya'nın Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri (SITC-5) mal grubunda ilk yıllarda rekabet gücüne sahip olmasına rağmen, son yıllarda bu avantajını koruyamadığı ve dezavantajlı konuma düştüğü görülmektedir. Söz konusu mal grubunun AKÜ indeks değeri 1998 yılında 2,16 iken yıllar itibariyle azaldığı ve 2018 yılında 0,31'e gerilediği görülmektedir.

Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (SITC-6) mal grubunda 1998-2003 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlük söz konusu iken, 2004 yılından itibaren Rusya'nın rekabet üstünlüğü söz konusu değildir. Makineler ve taşıt araçları (SITC-7) mal grubunda 1998-2000 yılları arasında Rusya avantajlı konumda iken, 2001 yılından itibaren dezavantajlı konumda olduğu görülmektedir.

Çeşitli mamul eşya (SITC-8) mal grubuna ait AKÜ indeks değerleri tüm dönem boyunca 1'den küçük olduğu için Rusya'nın bu mal grubunda rekabet üstünlüğü elde edemediği görülmektedir. SITC'de sınıflandırılmamış eşyalar (SITC-9) mal grubunda 2009 yılına kadar karşılaştırmalı dezavantaj söz konusu iken, 2010 yılından itibaren Rusya'nın bu mal grubunda rekabet üstünlüğü elde ettiği görülmektedir.

Tablo 3: Rusya'nın Çin Karşısında Karşılaştırmalı Üstünlüğü: AKÜ İndeks Değerleri

Fasıl Kodu	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
0	0,06	0,11	0,09	0,15	0,24	0,17	1,53	0,98	0,77	1,15	0,95
1	0,00	0,00	0,01	0,00	0,02	0,09	0,06	0,06	0,66	0,93	0,70
2	4,62	3,16	9,03	8,41	19,38	44,34	47,37	31,36	25,55	31,77	19,89
3	0,69	1,09	7,66	31,28	52,99	87,42	129,15	220,53	1.934,74	521,57	289,02
4	0,00	0,16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,96	4,52	52,82	48,58
5	2,16	1,06	2,53	2,23	2,04	2,55	2,22	1,45	0,78	0,60	0,31
6	1,54	1,25	1,14	0,93	0,75	0,39	0,26	0,09	0,09	0,12	0,22
7	1,56	1,04	0,47	0,18	0,12	0,08	0,11	0,06	0,09	0,11	0,06
8	0,35	0,30	0,07	0,06	0,03	0,02	0,02	0,01	0,02	0,05	0,02
9	MÜ	KTY	0,00	KTY	0,00	0,53	7,12	127,18	0,00	21,63	469,10

Not: MÜ: Mutlak Üstünlük; KTY (Karşılıklı Ticaret Yok) **Kaynak:** Comtrade verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Çalışmada Rusya ile Çin arasında gerçekleşen endüstri-içi ticaretin boyutu standart Grubel-Lloyd indeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Grubel-Lloyd indeks değeri 0,50'den büyükse, bu durum endüstri-içi ticarete işaret etmektedir. EİT değerinin yüksek olması aynı zamanda ülkelerin ekonomik yapılarının benzeştiğinin göstergesidir. Tablo 4'de endüstri-içi ticaret oranları yer almaktadır. Buna göre, Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri (SITC-0), İçki ve tütün (SITC-1) ve Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri (SITC-5) mal gruplarında EİT görülmektedir. Diğer mal gruplarında ise endüstriler-arası ticaret söz konusudur. Buna göre Rusya ve Çin'in sadece üç sektörde benzeştiği söylenebilir. Diğer tüm sektörler ise endüstriler-arası ticaret yapısı sergilemektedir. Sonuç olarak Rusya'nın Çin ile yapmış olduğu dış ticaretin daha çok endüstriler-arası ticaret yapısı gösterdiği söylenebilir.

Tablo 4: Rusya ile Çin Arasında Endüstri-İçi Ticaretin Ölçümü G-L İndeks Değerleri

Fasıl Kodu	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
0	0,26	0,76	0,41	0,47	0,45	0,19	0,87	0,81	0,72	0,92	0,99
1	0,00	0,00	0,04	0,02	0,04	0,11	0,06	0,08	0,66	0,81	0,86
2	0,15	0,11	0,07	0,11	0,08	0,07	0,08	0,09	0,10	0,08	0,09
3	0,69	0,29	0,09	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01	0,00	0,01	0,01
4	0,00	0,93	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,80	0,46	0,05	0,04
5	0,29	0,29	0,24	0,35	0,57	0,78	0,94	1,00	0,73	0,62	0,51
6	0,38	0,25	0,47	0,67	0,95	0,38	0,24	0,12	0,13	0,16	0,38
7	0,38	0,30	0,86	0,55	0,25	0,09	0,10	0,08	0,12	0,14	0,12
8	0,98	0,75	0,32	0,22	0,07	0,02	0,02	0,01	0,02	0,07	0,05
9	0,00	KTY	0,00	KTY	0,00	0,48	0,43	0,02	0,00	0,12	0,00

Not: KTY (Karşılıklı Ticaret Yok) **Kaynak:** Comtrade verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

SONUÇ

Son yıllarda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen Çin ile yeni ekonomik ilişkiler geliştirme çabası içerisinde olan Rusya arasındaki ticari ilişkiler hızla yoğunlaşmaktadır. Bugün Çin Rusya'nın en büyük ticaret ortağıdır. 2000'li yıllarda Çin Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı 4. ülke konumunda iken, 2018 yılında 1. sırada yer almıştır. Bu da Çin'in Rusya açısından önemini giderek arttığını göstermektedir. Son 20 yılda iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi sürekli artış göstermiş ve günümüzde 100 milyar doları aşmış durumdadır.

Bu çalışmada Rusya'nın Çin ile dış ticaretinin yönü ve niteliği analiz edilmiştir. Araştırmada Gini-Hirschman, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Grubel-Lloyd (GL) indeksleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 1998-2018 döneminde Rusya ile Çin arasındaki dış ticaret hacmi 4 milyar dolardan 108 milyar dolara ulaşmıştır. İki ülke arasındaki dış ticaretin ürün bazında yoğunlaşma derecelerine bakıldığında, ele alınan dönemde Rusya'nın Çin'e yönelik ihracatında ürün çeşitlendirmesini gerçekleştirmediği tespit edilmiştir. Bu durum ürün fiyatlarında ortaya çıkabilecek dalgalanmalar ve dış piyasalarda meydana gelebilecek daralmaların ülkenin ihracat gelirlerinde düşüşe ve istikrarsızlığa neden olabileceğini göstermektedir.

AKÜ indeksi kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucunda Rusya'nın daha çok "Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler", "Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve alkali ürünler", "Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar" ve "SITC'de sınıflandırılmamış eşyalarda" karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir. Ele alınan dönemde Rusya'nın Çin karşısında dezavantajlı olduğu mal grupları ise "Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri", "İçki ve tütün", "Maineler ve taşıt araçları" ve "Çeşitli mamul eşyalardır".

Çalışmada Rusya'nın Çin ile dış ticareti endüstri-içi ticaret açısından da incelenmiştir. Hesaplanan Grubel-Lloyd indeks sonuçlarına göre 10 mal grubundan 3'ünde EİT yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu dönemde EİT'nin en yüksek olduğu mal grubu "Canlı hayvanlar ve gıda maddeleridir". Elde edilen bulgulara göre, Rusya ile Çin arasında sektörel bazda endüstri-içi ticaret çoğunlukla hammadde ve ara mallarında görülmektedir. Rusya'nın Çin ile ticaretinde dış ticaret açığını azaltmak için ihracatın mümkün olduğunca çeşitlendirilmesi ve hacim olarak artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda yüksek katma değer içeren sermaye yoğun ve teknoloji yoğun ürünlerin ihracatını artırıcı politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Katma değeri yüksek ürünlerin toplam ihracat içindeki payının artması ile dış ticaret hadleri ülke lehine gelişecektir. Bu durum ülkenin ekonomik kalkınmasına olumlu katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

- Anas, M. (2017). Pak-Russia Bilateral Trade: Issues and Prospects, Trade Outlook SME Observer.
- Anonim. (2012). Ödemeler Dengesi Raporu, T.C. Merkez Bankası, Ankara.
- Bashimov, G. (2018). Türkiye ile İran Arasındaki İkili Ticaretin Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 145-155.
- Benavides, A. (2011). The Intra-Industry Structure of the United States' in International Trade with Selected Industrialized and Developing Nations, *International Journal of Business and Social Science*, 2 (22), 1-6.
- Brühlhart, M. (2009). An Account of Global Intra-Industry Trade, 1962-2006, *The World Economy*, 32 (3), 401-459.
- Çoban, O. & Kök, R. (2005). Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği (1989-2001), *İktisat İşletme ve Finans*, 20 (228), 68-81.
- Eliasson, J. (2008). Intra-Industry Trade between Sweden and Russia, Master Thesis, Jönköping.
- Erlat, G. & Erlat, H. (2004). Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti: 1990-2002, içinde GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım, (Ed.: E. Uygur ve İ. Cıvırcı), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- Eşiyok, B.A. (2014). Türkiye-AB Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-İçi Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13 (1), 91-124.

- Grigorenko, O.V., Klyuchnikov, D.A., Gridchina, A.V., Litvinenko, I.L. & Kolpak, E.P. (2016). The Development of Russian-Chinese Relations: Prospects for Cooperation in Crisis, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6 (Special Issue), 256-260.
- Güneş, E. (2015). Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (4), 839-867.
- Kalaycı, C. (2013). Rusya Federasyonu ile Ticaretle Türkiye'nin Açmazları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 37-57.
- Karitskaya, I.M., Sitnikova, Y.V. & Markasova, O.A. (2017). Trade Relationships between Russia and China-The Key Strategical Enterprises, *International Research Journal*, 2 (56), 24-28.
- Kösekahyaoğlu, L. (2007). Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980-2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36, 15-34.
- Kösekahyaoğlu, L. & Özdamar, G. (2009). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk İmalat Sanayinin Rekabet Gücündeki Değişimler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 14 (1), 17-30.
- Leitão, N.C. & Faustino, H.C. (2008). Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: The Portuguese Case, *Journal of Global Business and Technology*, 4 (1), 49-58.
- Salim, S. & Ojha, S.N. (2004), Commodity Diversification and Geographic Concentration on Indian Seafood Exports, *Southern Economist*, 15, 23-24.
- Sattayanuwat, W. (2014). A Review of Thailand's Intra-Industry Trade with ASEAN, International Conference on Trends in Economics, Humanities and Management (ICTEHM'14), Aug 13-14, Pattaya, Thailand.
- Sawhney, U. & Kiran, T. (2019). Bilateral Trade among Brazil, Russia, India, China and South Africa Economies: An Empirical Analysis, *Millennial Asia*, 10 (2), 204-228.
- Simola, H. (2016). Economic relations between Russia and China-increasing inter-dependency?, Bank of Finland Policy Brief No:6, Helsinki.
- UN Comtrade. (2019). 15.10.2019 tarihinde <http://comtrade.un.org/> adresinden alındı
- Unnikrishnan, N. & Purushothaman, U. (2015). Trends in Russia-China Relations: Implications for India, Observer Research Foundation.
- Utkulu, U. & Seymen, D. (2004). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey visa-a-vis the EU/15, European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham, 9-11 September.
- Yuan, L. (2012). Intra-Industry Trade between Sweden and Middle Income Countries, Master of Science Thesis, Sweden.